

„Barbarství Čingischánovo obživlo“

Politické represe v SSSR na stránkách československých meziválečných novin

JAN HORNÍK

Kdo chtěl ve 30. letech vědět o pronásledování politických odpůrců v Sovětském svazu (SSSR) a o existenci systému trestaneckých táborů Gulagu, mohl v domácím tisku najít dostatek informací.

● O úplném a objektivním zpravodajství o dění v Sovětském svazu v meziválečném tisku můžeme hovořit jen stěží. Přístup k informacím o politických

repreších v SSSR komplikovala přísná cenzura sovětské vlády a neexistence tamní nezávislé žurnalistiky. Zprávy, které se dostaly až ke čtenářům v Československu, bylo nejen obtížné ověřit, ale zároveň představovaly jen malý výsek skutečného dění. Většina článků se opírala o svědectví uprchlíků, případně o čísla uváděná v oficiálních ruských tiskovinách, nebo byly převzaty ze západního tisku.

Informování navíc silně záviselo na ideologickém zaměření jednotlivých redakcí. Ve srovnání s dneškem většina velkých deníků představovala stranický tisk. Především noviny jako *Rudé právo* nebo *Rudý večerník*

se proto snažily zprávy o repreších v SSSR bagatelizovat, popírat a vykreslovat je jako propagandu nepřátel, kdežto antikomunistické tiskoviny, jako například *České slovo*, *Národní listy* nebo *Polední list*, naopak přinášely až brutální podrobnosti, aby co nejvíce očernily komunistickou tyranii. V důsledku toho i samotné ideové zaměření čtenářů a jejich důvěra v konkrétní tiskoviny zásadním způsobem ovlivňovaly jejich obraz o životě v Sovětském svazu.

Přirozený vliv na četnost nalezených článků měla i samotná represivní politika sovětské vlády a Stalina. Po částečném uvolnění v období

Klášter na Soloveckých ostrovech, místo utrpení tisíců vězňů (foto: ÚSTR / Jan Dvořák)

tzv. NEPu¹, jež trvalo do roku 1929, se represe napříč společností v SSSR začaly stupňovat, když Stalin nastoupil cestu ke své absolutní vládě.² Od počátku 30. let se proto začalo v československém tisku objevovat větší množství zpráv, obzvláště v souvislosti s kolektivizací či vzniklým systémem masivní otrocké práce.

Následující sonda do československého tisku zároveň nepředstavuje ucelenou studii, která by si nároko-

„Komunisté předsevzali si vyhubiti svoje dělnické a socialistické odpůrce fysicky, a proto je zavírají do vězení a táborů v takových přírodních podmínkách, že tam takřka nelze žít!“

vala objektivní zhodnocení československé meziválečné žurnalistiky ohledně represí v SSSR.³ Není v silách jednotlivce v omezeném čase přečíst kompletně desítky deníků a jiných tiskovin vycházejících v letech 1918 až 1938, natož přesně vyhodnotit, kolik a jak kvalitních informací v nich mohli čtenáři najít. Výběr textů ovlivnil i postup digitalizace, která sice umožňuje prohledat velké množství

tiskovin, zároveň ale výzkum omezuje na on-line dostupné ročníky. Záměrně jsem při tom vynechal články o vnitrostranických čistkách a monstrprocesech, neboť tvořily součást sovětské propagandy a překrývaly informace o pronásledování skutečných odpůrců a obětí režimu.⁴

PUSTÉ OSTROVY V LEDOVÉM MOŘI

Mezi nejznámější místa spojená s represemi v Sovětském svazu patří nepochybně Solovecké ostrovy, kde bolševici v letech 1922–1923 zřídili tábory zvláštního určení (tzv. SLON), aby zde mohli izolovat a likvidovat své nepřátele. Solovecké tábory (Solovky) se staly užitečnou „laboratoří“ sovětského vězeňského systému, kde GPU⁵ zkoušela způsobů zacházení s vězni, jejich pracovní nasazení, metod fyzické i psychické likvidace.⁶

Zprávy o tamějších poměrech se objevily i v Československu. Již v roce 1924 například *České slovo* zmiňuje Solovky v souvislosti s likvidací politické opozice: „Komunisté předsevzali si vyhubiti svoje dělnické a socialistické odpůrce fysicky, a proto je zavírají do vězení a táborů v takových přírodních podmínkách, že tam takřka nelze žít. Takový tábor zřídili na příklad na

Soloveckých ostrovech – na pustých ostrovech v Ledovém moři, odříznutých od celého světa. Nedávno jsme přinesli zprávu o tom, jak tam mučí mrazem dělníky uvězněné pro stávkou.“⁷

Na jaře roku 1928 *Národní listy* pod titulkem *Hrůzy bolševických žalářů na Soloveckých ostrovech* psaly: „Velitelem Soloveckých ostrovů je ‚čekista‘ Nogtjev⁸ [...]. Správu vede s triumvirátem továryšů Kvizinského, Jakovleva a Eichmanna⁹, z nichž jeden je krvelačnejší než druhý. [...] Odsouzení tvoří tři skupiny: prvou protirevolucionáři, druhou socialističtí odpůrci Sovětů a třetí prostí zločinci. [...] Nejlépe se jedná se socialisty. Ač i těm se daří bídne, jsou přec považováni za jakousi privilegovanou kastu. [...] Všichni internovaní musí za hubené stravy a ukrutné zimy těžce pracovat. Každé sebemenší provinění je trestáno tělesnými tresty pomocí nástrojů, jež vynalezl čekista Smolenský. Nejstrašnější vězení je vězení ležící stranou od internačních táborů na hoře Sekyra¹⁰. [...] Solovecké ostrovy zůstanou věčnou obžalobou bolševické bestiality. Není čirým bláznovstvím věřit, že bolševictví spasí svět a vytvoří nový život na zemi?“¹¹

O hrůzách solovecké Sekyrky, kam byli vězni umísťováni za trest (viz

- 1 Nová ekonomická politika, zkráceně NEP, představovala souhrn hospodářských opatření a uvolnění, která měla napravit katastrofální ekonomickou situaci v SSSR, kterou způsobila občanská válka a bolševické experimenty. Sovětská vláda NEP zavedla v letech 1921 až 1928, poté se opět vrátila k tuhé centralizaci hospodářství.
- 2 V zimě 1930 počet uvězněných přesáhl 400 000, z nichž se 135 000 nacházelo v systému OGPU – Hlavní správě táborů (Gulag). V letech 1929 až 1939 vzrostl počet uvězněných až na 2 miliony. Podle sčítání lidu v roce 1939 bylo z tohoto množství 1 682 000 osob v táborech a koloniích Gulagu a 350 000 ve věznicích. ZUBOV, Andrej (ed.): *Dějiny Ruska 20. století – díl I*. Argo, Praha 2014, s. 816 a 818.
- 3 Období nacistické okupace Československa a protektorátu, kdy se informování o dění v SSSR chopila i nacistická propaganda, představuje další samostatnou kapitolu.
- 4 Prohledal jsem celkem 21 deníků, týdeníků a časopisů vycházejících v meziválečných letech a v nich našel přes 400 článků týkajících se represí v SSSR a svědectví o tamějších poměrech mezi válkami.
- 5 Gosudarstvennoje političeskoje upravlenije (Státní politická správa), tajná policie pro ochranu státní bezpečnosti vzniklá po rozpuštění Čeky.
- 6 Stručně o historii soloveckých táborů viz např. DVOŘÁK, Jan: *Solovecké ostrovy* – viz <https://gulag.online/places/solovetsky?locale=cs> (citováno k 31. 10. 2023) nebo APPLEBAUM, Anne: *Gulag – dějiny*. Beta-Dobrovský – Ševčík, Praha – Plzeň 2004, s. 47–64.
- 7 Další sebevraždy a vraždění dělnických vězňů v Rusku. *České slovo*, 19. 1. 1924, s. 2.
- 8 A. P. Nogtjev, první velitel Soloveckých ostrovů v letech 1923–1925.
- 9 Míněn Fjodor Ejchmanns, náměstek prvního velitele A. P. Nogtjeva a druhý velitel SLONu v letech 1925 až 1929. Byl zastřelen v roce 1938 během Velkého teroru. APPLEBAUM, Anne: *Gulag – dějiny*, s. 60 a 109.
- 10 Sekyrová hora (rusky Sekirnaja gora) byl detašovaný tábor na stejnojmenné hoře na Velkém Soloveckém ostrově. Umístěn byl ve dvou podlažích bývalého Vozněsenského chrámu. V letech 1928–1939 se stal ústřední trestní věznicí komplexu s kapacitou až 300 vězňů. Podle pamětníků bylo koncem 30. let na Sekyrové hoře popraveno téměř sedm tisíc vězňů – viz <https://bystrov.ustrcr.cz/tabory/2266> (citováno k 31. 10. 2023).
- 11 Hrůzy bolševických žalářů na Soloveckých ostrovech. *Národní listy*, 23. 4. 1928, s. 1.

Pokládání kolejí u tábora č. 4 Sevzeldorlagu (foto: Národní archiv Republiky Komi)

pozn. 10), se objevila zpráva i v regionálním deníku *Haná*, sepsaná podle vyprávění jistého námořníka Grubeho: „Je to kostel vystavěný na vysoké skále, kam posílají provinilé trestance. Teplota tam ani v létě nedosáhne nuly. Trestancům tam nechávají jen košili a kalhoty. Teplou stravu jim dávají jednou za 3 dny. Jinak dostávají studenou kávu a půl funtu chleba. Sekyrka má ohromné rozměry. Napřič stojí v ní lavice, na níž trestanci musí celý den sedět. O čtvrté hodině ráno je budí k ranní modlitbě, jež se protáhne do pěti hodin večer a spočívá v tom, že trestanci se posadí na lavici a sedí nehnutě. Je jim zakázáno hovořit. Při sebemenších přestupcích stráž u stěny postavená střílí. Na noc nechávají trestancům jen košili. Aby nezmrzli, lehají si

do kup, jeden na druhého, při čemž určují losem, kdo má ležet nahoře a kdo dole. Za hodinu neb za dvě se vymění. V Sekyrce bývá zřídka méně trestanců než 1000, a kdo se tam dostane, toho obyčejně vynesou až mrtvého.“¹²

Pracovní poměry v samotném táboře popsal Grube následovně: „Nevydávají tam žádného šatstva, a tak trestanci, kteří neměli s sebou šatů, chodili zabaleni v hadry nebo polonazi. Všem se zde káže pracovat při kácení lesa nebo úpravě cest. Ale s uloženým úkolem nikdo nemůže být hotov a při tom vypouštějí trestanců z lesa, dokud nejsou zpracovány dva kubíky dřeva, což uloženo bývá třem lidem. Těžko si představit strádání polonahých a hladových lidí v solověckých lesích. Jen velmi silní mohou dokončiti

úkol za 14–16 hodin. Slabší tráví v lese 20 i 22 hodin a už za 3 až 4 hodiny je ženou zpět do lesa. Mnozí vůbec nemohou být hotovi s prací a zůstávají v lese, dokud nezmrznou.“¹³

Komunistické tiskoviny zprávy o nelidském utrpení na Solovkách samozřejmě vehementně popíraly: „Pravda o událostech v Solovkách. V poslední době rozšiřuje měšťácký a sociálpatriotický tisk, zvláště ‚Právo lidu‘ a ‚České slovo‘, fantastické vymyšlené zprávy o událostech v internačních táborech na Solověckých ostrovech. V těchto zprávách se hovoří o hladovce vězňů, o střílení nespokojených a různé jiné nepravdy. V internačních táborech v Solovkách byla sice hladovka, ale této se zúčastnilo z celkového počtu 327¹⁴ politických vězňů jen 46 procent. Hladovka byla vyvolána jakožto politická demonstrace ze zahraničí, jak o tom svědčí dokumenty uveřejněné v ‚Izvěstijích‘ (sovětský oficiální deník – pozn. autora). [...] Vyšetřovací komise, jež byla ihned vyslána do internačních táborů, zjistila, že stížnosti, o něž se měla opírat hladovka, jsou úplně nevěcné. Vězni dostávají dosti potravin, jak je vidno z výpovědí jich samých, mají nejširší možnosti pohybu, mohou si lovit ryby, pěstovat plodiny atd. O lékařskou pomoc je postaráno přímo vzorně.“¹⁵

Zevrubné svědectví o Solovkách se k československému čtenáři dostalo v knize *Tábory smrti v SSSR* od bývalého čekisty Nikolaje Kiseleva¹⁶. Náš tisk o českém vydání referoval v roce 1933. Další knihu o ruském represivním systému, kterou si mohli naši čtenáři přečíst, představovala publikace z roku 1936 *Rusko za mřížemi* od Ivana Soloněviče, vězně, jemuž se podařilo uprchnout do Finska.¹⁷

12 HIKL, K.: Ze Solověckých ostrovů. *Haná*, 26. 1. 1929, s. 1.

13 Tamtéž.

14 Počet vězňů k 1. 4. 1928 činil 13 666 lidí: *Soloveckij ITL OGPU* – viz <http://old.memo.ru/history/nkvd/gulag/r3/r3-317.htm> nebo BYSTROV, Vladimír: *Solovecký nápravněpracovní tábor jednotné hlavní politické správy SSSR* – viz <https://bystrov.ustrcr.cz/tabory/2362#fnref5>. Například Irina Fliege odhaduje počet na 10 až 15 000. Srov. FLIEGE, Irina: *Prisoners of the Solovetsky Islands. Part I: Forced Labour, Theatre and Self-Sufficiency in the Soviet Model Camp*, 22. 1. 2021 – viz <https://communistcrimes.org/en/prisoners-solovetsky-islands-part-i-forced-labour-theatre-and-self-sufficiency-soviet-model-camp> (vše citováno k 31. 10. 2023).

15 Pravda o událostech v Solovkách. *Rudé právo*, 31. 10. 1928, s. 9.

16 KISELEV-GROMOV, Nikolaj Ignatjevič: *Tábory smrti v SSSR*. Vlastním nákladem, Praha 1933. Viz také text Adama Hradilka Nikolaj Kiselev a jeho *Tábory smrti* v tomto čísle revue *Paměť a dějiny*.

17 SOLONĚVIČ, Ivan Lukjanovič: *Rusko za mřížemi*. Vlastním nákladem, Praha 1936. Podrobněji o různých publikacích FORMÁNEK, Jaroslav:

PŘERODILY SE TISÍCE LIDÍ

Další místo nezměrného utrpení, o kterém se psalo v letech 1932 a 1933, představovala stavba Bělomořsko-baltského průplavu. V souvislosti s jeho výstavbou bylo táborové vedení přesunuto ze Soloveckých ostrovů na pevninu. Hotový kanál měřil 227 kilometrů. Na práce bylo již na podzim 1931 nasazeno cca 170 000 vězňů. Průplav byl dokončen v létě roku 1933.

O megalomanském projektu psal například *Polední list* pod titulkem *Nová pyramida sovětských faraónů na základech mrtvol*. Průplav podle listu budovaly desítky tisíc trestanců, včetně „vězňů politických, kteří hynou hromadně vlivem neobyčejně namáhavé práce a krajně nepříznivého podnebí. Koncentrační tábor mezi Bílým a Baltickým mořem byl zřízen tajnou sovětskou policií GPU na jaře roku 1931 na železniční stanici Medvědí hora. [...] Velitelem tábora se stal čekista Kogan, známý svojí krutostí. Jeho zástupcem je nějaký Frenkel¹⁸, bývalý vězeň. Na stavbě průplavu bylo zaměstnáno vždy nejméně 150 000 mužů. Strava pro ně byla taková, že není divů, že celá řada jich našla při kopání ve zmrzlé zemi smrt. Vězeňskou stravu den co den tvořilo 400 gramů chleba a trochu polévky.“¹⁹

České slovo otisklo článek s nadtitulkem *Desetitisíce lidí zahynulo pod karabáci otrokářů*, v němž se psalo: „Pracovali 16 hodin denně pod dozorem GPU a pomocné táborové stráže složené z trestanců. Lidskými životy se

nešetřilo. Při práci zahynuly desetitisíce lidí vysílením.“²⁰

Oproti tomu prosovětský tisk informoval o stavbě po jejím dokončení oslavně: „V průběhu usilovné práce na průplavu se přerodily tisíce lidí. Tisíce ztratily svá dřívější ‚řemesla‘ zlodějů, lupičů a škůdců a vycházejí ze školy práce jako řádní zedníci, kopáči, betonáři, šoféři a strojníci. [...] Mluvíme-li o lidech, kteří se v práci přerodili, nemůžeme pomlčet [...] o čekistech (členech GPU). Pracovali s masami sestávajícími z nedávných nepřátel socialistické společnosti, z lidí, kteří se dopustili zločinů proti dělnické třídě. Čekistů bylo velmi málo, pouhá hrstka. Byli však mocnou organizující silou. [...] Bylo nutno vypinout největší starost o lidi, o to, aby všichni byli syti, oděni, obuti, aby měli obydlí, jídelny, nemocnice, čítárny a časopisy. Bylo nutno se rozhodně bít s podvodníky a povaleči, bylo nutno rozhodnou rukou zavést a udržet pracovní disciplínu.“²¹

Tento eufemistický popis podmínek dokazuje, jak komunistický tisk obelhával čtenáře. V důsledku zimy, nemocí a nelidských podmínek zahynulo během výstavby průplavu nejméně 25 000 vězňů.²²

KULAK NEMÁ PRÁV

Od roku 1930 se v tisku začaly objevovat zprávy o kolektivizaci, kterou naplno spustil tajný výnos politbyra Ústředního výboru Vsesvazové komunistické strany (bolševiků) (ÚV VKS/b) z 30. ledna téhož roku.²³

V plánu bylo hned zpočátku akce tzv. rozkulačením připravit o majetek více než 200 000 lidí, z nichž mělo být 60 000 zastřeleno nebo odesláno do koncentračních táborů a 150 000 vystěhováno do odlehlých oblastí. Akce začala v prvním únorovém týdnu, kdy bylo na venkov vysláno 25 000 komunistů, kteří nutili rolníky vstoupit do kolchozů.

Do Československa se dostávaly zprávy i zprostředkovaně z tisku v Polsku, kam sedláci prchali: „Před několika dny přešla v noci přes zmrzlou Dvinu za sněhové vánice [...] větší skupina sedláků i s rodinami, která na šesti vozech vezla všechn svůj majetek. [...] Podle jejich vyprávění ‚kulak‘ je dnes osobou bez jakýchkoli práv. Kdo mluví se zámožným sedlákem, ten se vydává pronásledování bolševických úřadů. Proti kulakům sovětské úřady postupují způsobem krajně bezohledným. Donucují je násilím přistupovati do kolektivních hospodářství a konfiskuje se jim půda i majetek. Za nejmenší odpor, projevený při odeírání země a inventáře, zámožní sedláci jsou poslání na Solovecké ostrovy. [...] Velmi časté jsou v posledních dobách také útěky z Minska a okolí, kde tvoření kolektivů je prováděno rychlým tempem. [...] úřady systematicky deportují na Sibiř zámožnější sedláky, pokud nejsou považováni za pravověrné komunisty. [...] Josef Něščuzonok, stařec 87letý, vypráví, že utekl do Polska jen proto, ježto na schůzi v Kimejšovicích dne 2. února mu bylo oznámeno, že bude vystěhován na Sibiř.“²⁴

Před Solženicynem. Svědectví o sovětském represivním režimu publikovaná v 20.–70. letech 20. století – viz https://cechoslovacivgulagu.cz/database_pred_solzenicynem.html (citováno k 31. 10. 2023). Z méně známých svědectví *Národní listy* referovaly v rubrice „Z kulturního života“ 25. 8. 1931 (s. 2) o sborníku jistého L. Čikalenka, který vydal ve Varšavě brožuru *Solovecká káznice*, kde shromáždil svědectví devíti uprchlíků. Hned následující den, 26. 8. 1931, textem *Kdo je vlastně na těch Solovkách* na článek reagovalo *Rudé právo* (s. 5).

18 Naftalij Frenkel, bývalý vězeň na Soloveckých ostrovech (v roce 1923 byl odsouzen na 10 let), později vězeňský velitel, který navrhl reformu táborů, aby se z nich stal hospodářsky výnosný systém. Byl jmenován velitelem výstavby Bělomořského kanálu. APPLEBAUM, Anne: *Gulag – dějiny*, s. 57–62 a 75.

19 Nová pyramida sovětských faraónů na základech mrtvol. *Polední list*, 4. 12. 1932, s. 4.

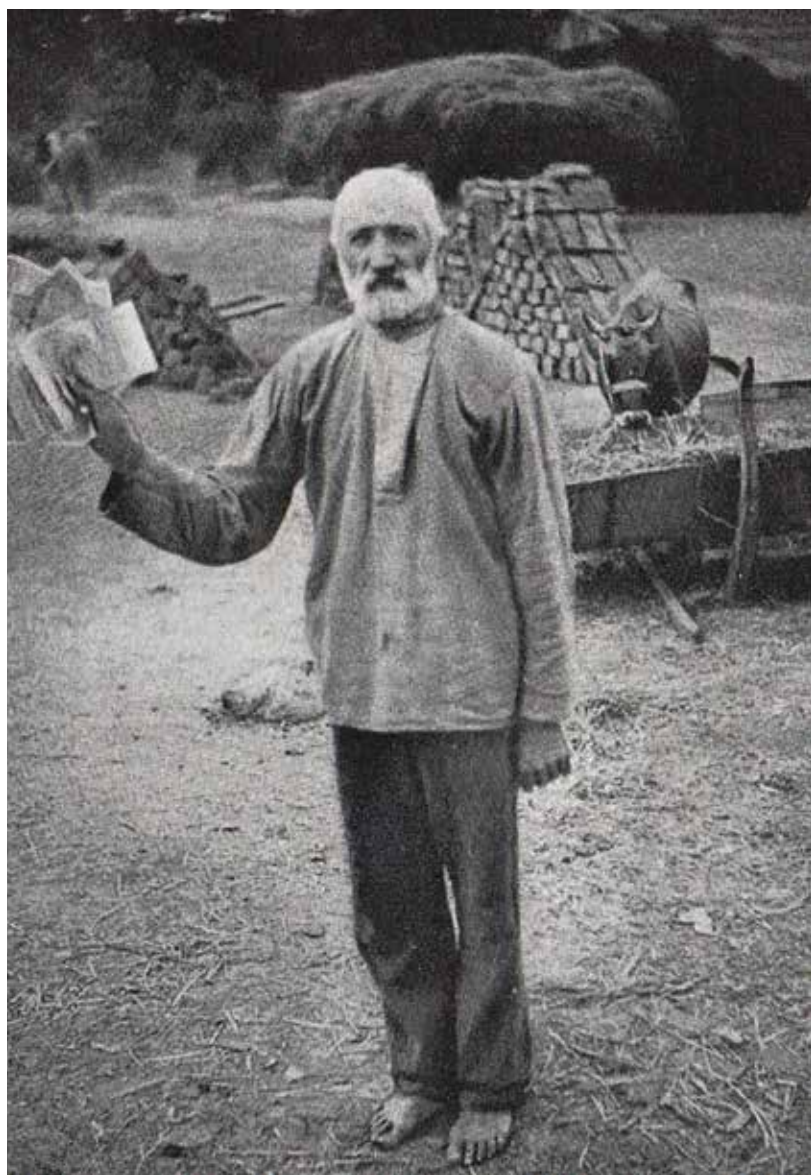
20 150 000 trestanců vybudovalo největší průplav světa. *České slovo*, 4. 12. 1933, s. 4.

21 Sověty spojily Baltické moře s Bílým. *Rudý večerník*, 10. 7. 1933, s. 1.

22 ZUBOV, Andrej (ed.): *Dějiny Ruska 20. století – díl I*, s. 817.

23 Výnos *O opatřeních k likvidaci kulackých hospodářství v oblastech plně kolektivizace*. Již počátkem ledna 1930 ÚV VKS(b) zrušil původní plán kolektivizace na roky 1928 až 1933, kdy mělo být znárodněno „jen“ 20 % hospodářství, a vytyčil nový úkol úplné kolektivizace v co nejkratším čase. Tamtéž, s. 799.

24 *Obrazy z Rus. Československá republika*, 20. 2. 1930, s. 6–7.

Ožebračený rolník ze západní Ukrajiny, východní břeh řeky Dněstr (repro: *Krev a slzy. Osud českých sedláků ve znamení srpu a kladiva*. Orbis, Praha 1942, s. 31)

*jest na hranicích postřeleno a zadrženo, celé tisíce jich přechází hranice.*²⁵

Neslýchané násilí, které kolektivizaci provázelo, vyvolávalo mezi rolníky zoufalý odpor, jež kladli i se zbraní v ruce: „Sovětskou vládou nařízené převzetí úrody sovětskými orgány setkává se v četných ruských krajích s tvrdošíjným odporem. Mnohé ‚žňové oddíly‘ sovětské byly mnohde přijaty palbou pušek. Některé oddíly

„Všechny tyto zoufalé pokusy vzpoury proti sovětským úřadům, které chtějí rolníky připravit o celý výtěžek roční práce, jsou bolševiky nemilosrdně trestány“

*byly úplně zničeny. Jsou to jmenovitě bývalí rudoarmějci, kteří svých vojenských znalostí využívají nyní proti sovětským oddílům a svádějí s nimi pravidelné bitvy. [...] Všechny tyto zoufalé pokusy vzpoury proti sovětským úřadům, které chtějí rolníky připravit o celý výtěžek roční práce, jsou bolševiky nemilosrdně trestány. Charkovský Sovět dal vypravit proti vzbouřencům několik vojenských letadel, která výbušnými a požárovými pumami bombardovala rebelantské vesnice a srovnala je se zemí.*²⁶

Kolektivizace trvala mnoho následujících let. Zatímco v roce 1929 byla kolektivizována přibližně čtyřicet procenta hospodářství, po dvou letech to byla již více než polovina. Každý následující rok přibývalo zhruba 10 procent, takže v roce 1936 bylo v kolchozech 90 procent rolníků. Během kolektivizace bylo do odlehlých

„Bolševici vysílají v poslední době do Ukrajiny velký počet agentů provokatérů, kteří se vydávají za členy protisovětské organizace a vyzývají obecnost, aby povstalo proti bolševikům, při čemž rozdělují zbraně. Ihned jakmile někdo přijme zbraň, je zatčen agenty GPU a na místě zastřelen. V posledních dnech bylo takto zatčeno 94 sedláků,

z nichž 20 bylo okamžitě zastřeleno a ostatní poslání do Solovek. Mimo to bylo vypovězeno 69 selských rodin do Sibíře. Obyvatelstvo, žijící v neustálé hrůze, opouští houfně veškerý svůj majetek a prchá k polským hranicím, kde dochází ke skutečným bitvám mezi zoufalými sedláky a bolševickými hlídkami. Přes to však, že mnoho sedláků

25 Nejdřív jim vtisknou zbraň do ruky, pak je zastřelí. *Polední list*, 18. 3. 1930, s. 5.

26 Krvavé selské rebelie v sovětském Rusku. *Národní listy*, 26. 8. 1931, s. 1.

oblastí deportováno 2,1 milionu lidí a zhruba stejný počet vystěhován v rámci krajů a okresů. Z těchto více než 4 milionů jich 1,8 milionu zahynulo.²⁷

„ZAFLÁKNEŠ SLOUPEC NEBO STRANU“

Odpor rolníků proti kolektivizaci vedl Stalina k rozpoutání hladomoru.²⁸ Jednou z nejvíce zasažených oblastí se stala Ukrajina. V této souvislosti se v roce 1932 v novinách objevily nejen krátké zprávy, ale i delší reportáže o dění na tehdy hraniční řece Dněstr.

Lidové noviny přinesly reportáž na pokračování pod titulkem *Vražděni na východě Evropy*, kterou převzaly z kontinentálního tiskového syndikátu: „[...] v posledních desíti měsících rozlétají se odtud [od Dněstru] zprávy o krveprolití, o obětech, o vraždách. Nejsou to oběti bojů dvou armád. Jsou to jen zoufalé oběti touhy zachovat holý život útekem přes řeku. [...] Pohraniční obce rumunské v povodí Dněstru jsou plny uprchlíků z Ukrajiny. V zimě utíkají po ledě, na jaře, na podzim, v létě, vždycky v noci, pokoušejí se řeku přeplovat. Jen malé části se podaří dosáhnouti rumunského břehu, a přece těch, kteří ho dosáhli, jsou tisíce.“²⁹

Následující den *Lidové noviny* popisovaly řadu příběhů, často o prchajících rodinách s dětmi. V jednom případě se s nezhojitelnými omrzlinami končetin zachránil pouze osmiletý chlapec, když jeho rodiče, dvě tety a sestra utonuli po prolomení ledu. Anebo se jistý Nikita Bukovanov pokusil oklamat strážce, když k Dněstru přijel se saněmi a sudem na vodu: „Když vjel na led, pobídl koně do cvalu. [...] střelami zasažení koně padli. On sám s oběma nohama prostřelenýma

vlekl se pak hlubokým sněhem k pravému břehu, kde upadl v bezvědomí. Byl zachráněn [rumunskou pohraniční] hlídkou a dán do nemocnice. Odpovědně bylo slyšet na Dněstru střelbu. Rudí vojáci stříleli do saní. [...] Ze sudu bylo slyšet pláč. Náhle se vyhrabala ze sudu ženská postava, jež zasažena kulí padla na led. Byla to Bukovanova žena a v sudu zmrzlo nebo bylo zabito také jeho šestileté dítě. Mrtvolou koní i zabitě ženy leží ještě na ledě jako odstrašující příklad.“ Reportáž pokračuje: „Když před několika týdny u Olanesti vešli na led prchající obyvatelé celé vesnice, asi

„Českého žurnalistu dokonce objednali na ty hrůzy, zase jednou je celá stránka polita nevinou ruskou krví“

šedesát lidí to bylo, zahájili rudí vojáci palbu a všechny je postříleli. Velitel [rumunské] pohraniční strážce vypravoval, že jeho vojáci ho se slzami v očích prosili, aby dal rozkaz k palbě na ruské hlídky, jež střílely do bezbranného zástupu jako pro zábavu. [...] Rusové nezabýjejí jen na ruském území ruské uprchlíky. Za posledních deset měsíců zastřelili přes tisíc uprchlíků, kteří stáli už na rumunské půdě. Statistika uvádí, že takto zahynulo 756 mužů, 212 žen a 41 dětí.“³⁰ Jiná zpráva ve stejných novinách z března 1932 uváděla, že podle rumunských úřadů bylo za pět týdnů na rumunských hranicích zastřeleno přes tisíc osob, když chtěly překročit hranice.³¹

Obdobnou reportáž přetiskl o půl roku později *Polední list* pod titulkem *Půlnoční peklo na březích Dněstru*: „Kulometry štěkají a ruská země, prosáklá krví tisíců, vstřebává dychtivě život ruských dětí, žen a mužů. Jen málo

se jich dostane na druhou stranu, kde čeká vysvobození z moře nekonečných útrap. O půlnoci se probudí peklo na tichých březích Dněstru. [...] Přinášíme původní reportáž z těchto míst hrůzy, jak je viděl český žurnalista, všestranný znalec Rumunska a Bessarabie, Ferdinand Příbyl.“³² Dlužno podotknout, že text se z velké části shodoval s reportáží v *Lidových novinách*.

Reportáž otiskl i *Nedělní list* a *Rudé právo* si nenechalo ujít příležitost reagovat: „Plující mrtvolky. Požehnaná řeka, tenhle Dněstr! Co ta jen živí žurnalistů na obou polokoulích světa! Potřebuješ dojmout srdce slovanská, hodíš jim porci mrtvol na Dněstru - zaflákneš sloupec nebo stranu - kolik právě potřebuješ. Když je zima, přebíhají uprchlíci po ledě, když není, plavou, v každém případě utíkají z bolševického pekla. V neděli tak prchali na třech sloupcích ‚Nedělního listu‘. Prohlédli jsme si ty mrtvolky blíž, zdály se nám nějak povědomé... a co jsme zjistili? Že totiž tytéž mrtvolky [které] v ‚Nedělním listě‘ servíruje očitý svědek Ferdinand Příbyl, byly už jednou před několika týdny s nepatrnými změnami servírovány čs. lidu v odpoledních ‚Lidových novinách‘ na třetí straně. Servíroval je tam nějaký francouzský žurnalista. Za nějaký čas sejdeme se s těmito mrtvolami opět v jiném obalu, očití svědkové budou zase jiní - jen ty sovětské kulometry a reflektory zůstanou. A ty mrtvolky. Neboť chleba je těžký v dnešních dnech i pro žurnalistu, a dlouho se taková mrtvola nabloudí, než najde zasloužený klid.“³³

Rudý večerník ve svém denním přehledu glosoval práci novinářů z *Poledního listu* pod titulkem *Vzpomněli holoubci zase na Dněstr*: „Už to bylo velmi podivné. V Sovětském svazu taková bída, že se nevejde ani do sloupců všech národních a socialistických listů, a na Dněstru několik

27 ZUBOV, Andrej (ed.): *Dějiny Ruska 20. století - díl I*, s. 799–800.

28 Srov. tamtéž, s. 812.

29 SWIFT, Stephen K.: *Vražděni na východě Evropy. Lidové noviny*, 5. 4. 1932, s. 3.

30 TÝŽ: *Vražděni na východě Evropy. Lidové noviny*, 6. 4. 1932, s. 1.

31 Přes tisíc uprchlíků zastřeleno na ruské hranici? *Lidové noviny*, 22. 3. 1932, s. 1.

32 *Půlnoční peklo na březích Dněstru. Polední list*, 2. 10. 1932, s. 3.

33 *Plující mrtvolky. Rudé právo*, 6. 10. 1932, s. 5.

Citované novinové tituly

STRANICKÉ NOVINY

NÁRODNÍ LISTY, v letech 1918–1938 ústřední tiskový orgán Československé národní demokracie, resp. Národního sjednocení, jejímž předsedou byl do roku 1934 Karel Kramář. V meziválečné době do *Národních listů* psali např. bratři Karel a Josef Čapkové.

ČESKÉ SLOVO, ústřední tiskový orgán České strany národně sociální, koncern Melantrich, vycházel v letech 1907–1945. Národní socialisté zasedali ve většině prvorepublikových vlád. Mezi jejich nejvýznamnější členy patřili Václav Klobáček či Edvard Beneš.

VEČERNÍ ČESKÉ SLOVO (příloha *Českého slova*) vycházelo mezi lety 1919 a 1945. Ve 30. letech neměl tento večerník co do velikosti konkurenci v celé střední Evropě, jeho náklad dosahoval i více než 500 000 výtisků.

(Média v období první republiky – viz http://dvacatestoletí.eu/data/files/MH_ML_4_1R.pdf /citováno k 31. 10. 2023/)

SEVERNÍ MORAVA, týdeník Československé strany lidové, vycházel v Zábřehu v letech 1922–1938

RUDÉ PRÁVO, od roku 1921 ústřední tiskový orgán Komunistické strany Československa, ve 30. letech měl náklad okolo 25 000 výtisků (KONČELÍK, Jakub – VEČEŘA, Pavel – ORSÁG, Petr: *Dějiny českých médií 20. století*. Portál, Praha 2010, s. 39)

RUDÝ VEČERNÍK, vydavatel Ústřední výbor KSČ – Josef Haken, Praha, vycházel v letech 1928–1934

NESTRANICKÉ NOVINY

LIDOVÉ NOVINY, byly blízké skupině okolo prezidenta T. G. Masaryka, tzv. Hrad. Vycházely v Brně v letech 1893–1945, v polovině 30. let měly náklad cca 45 000 výtisků.

(KONČELÍK, Jakub – VEČEŘA, Pavel – ORSÁG, Petr: *Dějiny českých médií 20. století*, s. 39)

POLEDNÍ LIST, bulvární noviny, které v Praze vydával v letech 1929–1945 bývalý významný politik Jiří Stříbrný a jeho tiskový koncern Tempo. Stříbrný se od druhé poloviny 20. let začal angažovat v radikálně nacionalistických hnutích.

HANÁ, regionální deník družstva Haná (Kroměříž), vycházel v letech 1909–1941

LEGIE, týdeník Nezávislé jednoty československých legionářů, vycházel v Praze v letech 1926–1935

měsíců ticho, jako by tam GPU spala u kulometů. Z jara, kdy ještě nebylo takové bídy v Sovětském svazu, utíkal ruský národ přes Dněstr každodenně, GPU střílela lid pravoslavný jako zajíce, a najednou nic. Až konečně v neděli. Ve Stříbrného, „Nedělním listě“ vzpomněli na Dněstr, českého žurnalistu dokonce objednali na ty hrůzy, zase jednou je celá stránka polita nevinnou ruskou krví. Ale program toho utíkání by přece jenom mohli změnit. Což kdyby kvůli změně utíkal ruský lid také jednou oceánem na kře ledové. Ledoborec „Krasin“³⁴ by se honil za krami a střílel z kanonu osmiliberního.³⁵

Československý čtenář bez možnosti ověřit si informace si musel vybrat, kterým novinám uvěří. Jako číslo celkového počtu lidí umořených hladem v letech 1932–1933 se uvádí těžko představitelných 6,5 milionu, z toho většina, okolo 4 milionů, připadá na Ukrajinu.³⁶

„ÚPLNÁ SVOBODA VÍRY“

Jednu z nejkrutějších kapitol vlády bolševismu představoval útok na Boha a náboženství, především na ruskou pravoslavnou církev. Ta byla od roku 1929 vystavena další vlně pronásledování. V následujících pěti letech bylo odsouzeno téměř 40 000 mnichů a příslušníků duchovenstva, z nichž bylo 5000 zavražděno. Byly pozavírány všechny kláštery, počet otevřených chrámů se snížil zhruba na třetinu, cca na 10 000.³⁷

Jako zajímavosti si noviny povšimly detailu zákazu vánočních stromků: „Ve vánočních lidových časopisech bylo ukázáno, že protináboženská

Věžní staví železnici (foto: Národní archiv Republiky Komi)

činnost bolševismu dosáhla vrchol nyní před pravoslavnými Vánoce, kdež zakázány po celé Rusi vánoční stromky i půlnoční mše křesťanské na oslavu narození Ježíše Krista. Jako by ďábel psal tyto výnosy...“³⁸ Anebo o rok později: „[...] bolševici o Vánocích uložili pokutu 100 rublů každému, kdo rozžehl vánoční stromek. [...] Rodičům bylo dáno na srozuměnou, že nemají svým dětem žádných dáreků dávat.“³⁹

Rudé právo se snažilo zprávy o pronásledování věřících popírat. Referovalo například o projevu předsedy rady lidových komisařů Alexeje Ivanoviče Rykova⁴⁰ z 11. února 1930 v Moskvě: „[...] zákonodárství sovětské však zaručuje úplnou volnost a svobodu víry. V Sovětském svazu není ani řeči

o jakémkoliv pronásledování toho či onoho náboženského vyznání. Ačkoliv v Sovětském svazu převládají ateistické zásady, přece jen ani jediný duchovní nebyl pronásledován za to, že vykonával svůj náboženský nebo církevní úřad. Všechny pohádky o pronásledování duchovních byly vymyšleny jen proto, aby se podnítily nové štvavice proti Sovětskému svazu.“⁴¹

Listy, které nepřebíraly oficiální propagandu, přinášely zcela odlišné informace: „Jak to vypadá s protináboženským bojem v Rusku, o tom přicházejí nové podrobnosti, usvědčující stále více předsedu rady komisařů Rykova ze lži. [...] Za měsíc únor bylo opět zrušeno nových 29 chrámů. Tak do městečka Lukonajovka přišli rudí

34 Ledoborec Krasin byl v roce 1916 postaven pro ruské císařské námořnictvo. Asi nejznámější misí, kterou vykonal, byla záchrana generála Umberta Nobileho a jeho přeživší posádky, když se jejich vzducholoď Italia v roce 1928 při návratu ze severního pólu zřítla na led. V roce 1933 se Krasin stal prvním plavidlem, které v historii plavby dosáhlo nepřístupných severních břehů Nové země.

35 Denní přehled. Vzpomněli holoubci zase na Dněstr. *Rudý večerník*, 4. 10. 1932, s. 2.

36 ZUBOV, Andrej (ed.): *Dějiny Ruska 20. století - díl I*, s. 815.

37 Tamtéž, s. 793.

38 Protináboženské šílení bolševismu dostupuje vrcholu. *Severní Morava*, 11. 1. 1929, s. 4.

39 Letošní prosinec v Moskvě. *Český deník*, 2. 1. 1930, s. 4.

40 Alexej Ivanovič Rykov (1881–1938) byl v letech 1924 až 1929 předsedou Rady lidových komisařů. Podporoval Stalina v boji proti Trockému. V roce 1937 byl zatčen a o rok později odsouzen k trestu smrti. Popraven byl v roce 1938.

41 Rykov o protisovětských štvavících. *Rudé právo*, 12. 2. 1930, s. 4.

gardisté, obklíčili chrám, a aniž by se byli vykazali povolením, vnikli do chrámu, svázali kněze a zničili celý kostel. Kněží byli odvezeni a dodnes se o jejich pobytu neví. Teprve později po tomto zločinu dostali občané úřední zprávu, ve které se jim nařizuje zřítit z chrámu hasičskou kůlnu. Takovým způsobem bylo v semenovském obvodu zrušeno 6 chrámů, z jednoho udělána taneční síň, z jiného klub, ze dvou pak přednáškové síně a ze dvou školy. [...] Rykov dále tvrdil, že nedělal se na nikoho nátlak, aby nevyznával své náboženství, a nikdo není násilím nucen účastnit se protináboženských akcí. Ale důkazy mluví jinak. Devět jeptišek z kláštera Novojiřského bylo zastřeleno v polovině února proto, že se účastnily bohoslužeb. Ve školách se nesmí vyučovat náboženství. První učitelova otázka k dítěti ve škole je: Věřící rodiče v Boha? Odpoví-li dítě, že ano, že bylo učeno modlitbám, je zapsáno do zvláštního seznamu. Rodičům se ukládají pokuty nesmírně vysoké a z dětské duše je rváno vše, co tam bylo zbožně zaseto.⁴²

V témže listě se objevovaly i informace o pronásledování ostatních náboženství: „Bolševici týrají katolíky. V sovětském městečku Větrino, které je bezprostředně na hranicích polských, podnikli členové GPU útok na 200 katolíků, kteří se shromáždili v provisorním chrámu k tajným službám božím. Oddělení GPU vniklo do kostela a jeho členové začali shromážděné bestiálně týrat. Sedm osob bylo při tom usmrceno, 14 osob těžce raněno a 145 osob bylo zatčeno.“⁴³

O konkrétních případech jednotlivců často informoval i klerikální tisk emigrace ve Spojených státech, jakým byl Hlas. Přes svůj zjevný

antisemitismus dokonce napsal i o pronásledování Židů: „V Kijevě zavřeli bolševici všechny synagogy. Rabín Abramskij ze Slucku, gubernie Minsk, byl poslán na Sibiř. Čekisté GPU ustříhli mu násilně vousy a bodali ho žhavými jehlami tak dlouho, až upadl do bezvědomí.“⁴⁴

„Všechny pohádky o pronásledování duchovních byly vymyšleny jen proto, aby se podnítily nové štvance proti Sovětskému svazu“

Hlas informoval především o osudech katolických kněží. V jedné zprávě z roku 1934 popsal čtyři konkrétní případy, včetně případu řeckokatolického kněze Trojga: „Zprávy o útrapách katolických kněží v Rusku jsou stále tak ohromující, jako bývaly dříve. Sověty nezměnily svojí taktiky a jejich vraždící prostředky proti Církvi jsou stejně kruté jako v prvních letech revoluce. Několik dokladů z poslední doby: V únoru 1934 zemřel v důsledku neslychaného trýznění řecko-katolický kněz Trojgo. Kněz ten byl poprvé zatčen v březnu 1923 a dva roky vězněn. Podruhé zatčen sovětskou GPU koncem prosince 1927 a odsouzen k pěti letům nucené práce na Soloveckých ostrovech. [Dne] 5. července [letošního roku] byl odvezen s jinými kněžími na centrální ostrov a zde strašným mučením nucen k odpadu od víry katolické. V důsledku mučení začal propadat šílenství; koncem července byl dopraven do Leningradu a zde, ač těžce nemocen, zavřen do samovazby. Odtud zase vezen na nucené práce, by ihned po příjezdu vypustil duši.“⁴⁵

V roce 1932 byla vyhlášena „protináboženská pětiletka“, která si kladla za cíl zlikvidovat k 1. květnu 1937 všechny chrámy i „samotný pojem Boha“.⁴⁶ Ani s jejím koncem však pronásledování církve zdaleka neskončilo. Když se při sčítání lidu v roce 1937 „neslychaných“ 56 procent obyvatel prohlásilo za věřící, rozhodl se Stalin k radikálnímu řešení. Jen v roce 1937 bylo z řad pravoslavného duchovenstva a jejich okolí zatčeno bezmála 137 000 lidí, z čehož 85 000 zahynulo násilnou smrtí. O rok později bylo zatčeno 28 000 lidí a z nich 21 500 zavražděno. Na začátku druhé světové války zůstalo v činnosti nanejvýš 350 chrámů, ve kterých sloužilo cca 500 duchovních (v roce 1914 bylo činných 67 000 kostelů a kaplí).⁴⁷

PROCES S ČESKÝMI UČITELI

Událostí, o níž referoval československý tisk a která se bezprostředně dotýkala domácího publika, byl proces s českými učiteli, který se odehrál v Charkově ve dnech 12. až 14. června 1931. Šlo o do té doby největší vykonstruovaný proces proti českým krajanům v Sovětském svazu. Z celkem 21 souzených osob bylo 12 učitelů. OGPU od července 1930 do ledna 1931 na Ukrajině pozatýkala desítky našich krajanů. Za vůdčí osobnost údajné sítě špiónů československého generálního štábu Sověti označili důstojníka Rudé armády českého původu Jaroslava Štrombacha, který byl 27. května 1931 popraven. V červnu padlo deset dalších rozsudků smrti, avšak v rozporu s běžnou praxí nebyli odsouzení okamžitě zastřeleni.⁴⁸

42 Protináboženský boj v Rusku. *Severní Morava*, 14. 3. 1930, s. 1.

43 Bolševici týrají katolíky. *Severní Morava*, 14. 8. 1931, s. 1.

44 V Kijevě zavřeli bolševici všechny synagogy. *Hlas*, 28. 4. 1931, s. 4.

45 Kněží - mučedníci. *Hlas*, 13. 11. 1934, s. 4.

46 ZUBOV, Andrej (ed.): *Dějiny Ruska 20. století - díl I*, s. 797.

47 Tamtéž, s. 862.

48 V hlavním procesu byli k trestu smrti odsouzeni Rudolf Albert, Jiří Bezděk, Jaroslav Bouček, Josef Heger, Vladimír Jakovlev, Vladimír Jona, Jaroslav Kříž, Josef Michalský, Antonín Vodsedalek a Antonín Zezula. Další Češi dostali tresty od tří do deseti let těžkého žaláře a někteří ještě dodatečně tresty konfiskace majetku a vyhnání. Odsouzení k smrti byli spolu s ostatními odesláni nejprve do věznic pro politické vězně v Jaroslavi a následně do nápravně pracovního tábora na Soloveckých ostrovech. Část z nich věznění

Kurzy českých učitelů se uskutečnily v Žitomíru v červenci 1930 (foto: Státní archiv Služby bezpečnosti Ukrajiny, Kyjev)

Krátká zpráva o zatýkání se objevila již o rok dříve v *Poledním listě* nebo *Lidových novinách*: „11 profesorů, kteří měli styky s Prahou, zatčeno - Z Charkova se oznamuje, že GPU zatka dalších 11 profesorů, které obvinila, že pěstovali styky s profesorskými emigrantskými kruhy v Praze a v Berlíně.“⁴⁹

Zhruba měsíc po samotném soudu otisklo podrobnější informace *Večerní České slovo*. Přineslo jména některých zatčených, včetně Bezděka, Boučka, Alberta či Adamce, a snažilo se rozluštit příčiny zatýkání v článku s titulkem *Dvacet Českoslovoáků*

nahnáno do kijevského vězení - Velký proces proti českým usedlíkům v Rusku - Mezi zatčenými pět žen. V textu se mimo jiné dozvídáme, že: „Všichni vyjmenovaní pocházejí z vrstev celkem nemajetných, většina z nich optovala svého času pro státní příslušenství československé. Zdání, jako by sovětská vláda provedla jejich zatčení jako retorzi proti příslušníkům buržoazní strany, nezdá se býti pravděpodobné právě proto, že ani jeden z nich nevládne žádným větším jménem. Důvody pro zatčení dvaceti osob nejsou nijak známy. Podle jedné verze se proslýchá, že

se zatčenými bude proveden takzvaný prokazatelný proces, jaký svého času byl proveden s velkým soudním aparátem proti inženýrům obviněným ze špionáže. Vyšetřování se zatčenými bylo již ve všech případech provedeno, takže budou co nejdříve postaveni před řádný soud. Nikomu ze zatčených není však nikterak známo, proč vlastně k zatčení došlo. Podezření, že zatčení [bylo] provedeno na podkladě obvinění z nějakých protistátních činů padá, protože všichni jsou politicky vůbec indiferentní.“⁵⁰ Ze zpoždění zprávy o zatýkání a nejasností o procesu je

nepřežila v důsledku útrap či další vlny teroru koncem 30. let, kdy byli popraveni. DVORÁK, Jan - HRADILEK, Adam: *Proces s českými učiteli* - viz https://cechoslovacivgulagu.cz/historie_represi_proces_s_ceskymi_uciteli.html (citováno k 31. 10. 2023) a DVORÁK, Jan - HRADILEK, Adam: Dneska už určitě bude doma. Rozhovor se Zinou Žantovou. *Paměť a dějiny*, 2013, roč. 7, č. 4, s. 109-114.

49 11 profesorů, kteří měli styky s Prahou, zatčeno. *Polední list*, 18. 3. 1930, s. 1; 11 ukrajinských profesorů zatčeno. *Lidové noviny*, 18. 3. 1930, s. 1.

50 Dvacet Českoslovoáků nahnáno do kijevského vězení - Velký proces proti českým usedlíkům v Rusku... *Večerní České slovo*, 13. 7. 1931, s. 1.

patrné, jak obtížně se informace dostávaly až do Československa, neboť soud již proběhl.

Sešm let po procesu *Český deník* otiskl výzvu Stanislava Nikolaua⁵¹ československé vládě, aby se zasadila o propuštění odsouzených. Rekapituloval v ní jejich pohnutý osud: „Bylo to roku 1930 po skončení kursů pro české učitele v Žitomiru na Ukrajině. V červnu byli pozatýkáni všichni poněkud známější krajané tak tajně, jako by byli zmizeli s povrchu zemského. Šlo o takovou bezohlednost, že jeden byl odvečen ve chvíli, kdy jeho žena před týdnem porodila dítě. Všichni byli vyslýcháni nejprve v Kijevě a na podzim 1930 byli předáni do spolehlivějších rukou GPU v Charkově. Žaloba zněla na všechny stejně: špionáž ve prospěch Československa a Francie. [...] Výsledky byly kruté a rafinované. Trvaly často několik dní bez jakékoli přestávky, bez spánku. Mnozí byli po násilných výsleších odnášeni v bezvědomí do svého vězení.“ Po odsouzení „byli převezeni do pověstného Jaroslavského izolátoru, kamenné hrobky zalité slzami a krví tisíců. Dělník, bývalý komunista ze Slaného, Heger, tam zešlel. Učitele pak poslali na Solověcké ostrovy, do, bílého pekla“. Na cestě se pomátl s rozumem učitel Bezděk a chtěl se vrhnout s vlakem nebo lodí. Všichni byli posláni do strašlivého tábora na Sekyrnej hoře, kde strávili půl roku. Tam se duševně zhroutil učitel Vodseďálek. Učitel Bouček si přinesl šílenství již z Jaroslavi a jen některý den nabyt jasnějšího vědomí. [...] Po půlroce byli odsouzenci přesídleni do snesitelného vězení, zřízeného z hostince v Savvatijevu také na Solovkách.“⁵²

Do Československa se podařilo před druhou světovou válkou vrátit

Janu Adamcovi, Viktoru Plašilovi a Jiřímu Bezděkovi, po válce ještě Josefu Michalskému a Vladimíru Jakovlevovi.⁵³

„VENKU 20 STUPŇŮ MRAZU, TADY HEZKY TEPLŮ“

Nakonec se krátce podívejme na dvě ukázky z *Rudého práva*, které roky systematicky bagatelizovalo informace o krutostech policejního teroru v SSSR, a dokonce oslavovalo samotné jeho vykonavatele. V roce 1932 otisklo propagandistický článek *V rukou GPU* o osudu jistého dělníka Šebesty, který se v roce 1924 prý křkolomnou cestou dostal až do známé věznice Butyrka⁵⁴ v Moskvě: „Nejdříve k zápisu, pak do koupelny a potom do prostorného sálu s ústředním topením a 25 čistými postelemi. [...] Jsem tedy v sovětské věznicí, vylíčené tolikrát se

Kromě obyčejných lží byla ale snad ještě obludnější schopnost redaktorů *Rudého práva* vychvalovat morálku samotných vrahů

všemi podrobnostmi hrůz v československém tisku. Prožívám tedy ty, hrůzy a ani mi to nepřipadá. [...] Noviny dostáváme denně čerstvé. [...] Knihy se vyměňují každý týden. [...] Na stravu jsme měli ráno čaj s cukrem a chleba, k obědu boršč s masem rybím nebo hovězím, večer kaše s máslem a čaj. Nic mi celkem nechybělo. Venku 20 stupňů mrazu, tady hezky teplo. [...] Návštěvy dvakrát v týdnu, takže místní lidé ani nejdli vězeňské jídlo: dostávali z domů v pečena kuřata, máslo, zavařeniny,

bílý chléb. Kouření bylo také dost. [...] V lednu dochází také do vězení zpráva, [...] zemřel vůdce našeho proletariátu, Ilič Uljanov Lenin. I část věznic se ve smutku loučí s velkým člověkem.“⁵⁵

Kromě obyčejných lží byla ale snad ještě obludnější schopnost redaktorů *Rudého práva* vychvalovat morálku samotných vrahů. Pod titulkem *Srdce čekisty* noviny napsaly: „Nepřítel dělnické třídy zná, co je to GPU, co jsou pracovníci lidového komisariátu uvnitř Sovětského svazu, zná jejich bdělost, jejich nekonečnou oddanost věci proletariátu i železnou tvrdost jejich ruky, která ho nakonec dopadne. Proto je GPU tak nenáviděna všemi nepříteli dělnické třídy, proto také jsou o ní rozšiřovány nejnenávidnější pomluvy v kapitalistickém tisku, proto je líčena krvavými barvami jako nějaká bezohledná, nelidská instituce. Ale ten, kdo není nepřítelem dělnické třídy, zná GPU, zná čekisty docela jinak. Zná je naopak jako skvělé lidi s krásným srdcem, lidi hluboce milující člověka, a právě proto bdící za cenu vlastních největších obětí nad bezpečností každého čestného pracujícího, právě proto chránící všechny vymoženosti revoluce a právě proto také vychovávající lidi, ze kterých zbytky myšlení starého, kapitalistického světa udělaly zločince.“⁵⁶

Sluší se poznamenat, že tento oslavný text *Rudé právo* otisklo uprostřed probíhajícího Velkého teroru, kdy tajnou policii, již přejmenovanou na NKVD, vedl Nikolaj Ježov. Tehdy bylo od podzimu 1936 do srpna 1938 zatčeno nejméně 1,5 milionu osob, z nichž byla přibližně polovina zastřelena.⁵⁷ O represivním aparátu Čeky u nás v roce 1932 vyšla kniha *Z ráje sovětské svobody (zápisky čekisty)*, kterou

51 Stanislav Nikolau (1878–1950) byl geograf a novinář, který v roce 1938 v časopise *Širým světem* otiskl vzpomínky Jiřího Bezděka, jednoho z českých učitelů, kteří byli v SSSR odsouzeni k smrti (viz také pozn. 48).

52 Neodkladná povinnost vlády. *Český deník*, 16. 1. 1938, s. 2–3.

53 DVOŘÁK, Jan - HRADILEK, Adam: *Proces s českými učiteli*.

54 Vězení Butyrka bylo sice hlavně tranzitní věznicí, v níž zpočátku panovaly snesitelnější poměry a opravdu se zde nacházela velká knihovna, která vznikala již od carského režimu, když zde vězňové museli ponechat své knihy, ale otisknout takovýto článek v roce 1932 jako popis vězeňského „luxusu“, když Stalin právě rozpoutal řízený hladomor, kterému podlehly miliony lidí, představovalo sprosté ohlupování čtenářů.

55 Život dělníka Šebesty. *V rukou GPU. Rudé právo*, 25. 11. 1932, s. 4.

56 Srdce čekisty. *Rudé právo*, 21. 3. 1937, s. 7.

57 Pro celou éru Gulagu v letech 1930 až 1956 se odhaduje okolo 1,6 milionu obětí, z toho přes polovinu pro období 2. světové války.

Opět jeden komunistů vyléčen z iluzí
**Místo našeho žaláře -
 Solověcké ostrovy**
 Z Prahy utekl před tříměsíčním trestem, v Sovětech
 dostal tři roky

Podle zpráv o objektivního tisku

**GPU vypálila vesnici,
 která neexistuje**

**Barbarství Čingischánovo obživlo v sovětských
 žalářích.**

Hrůzy sovětských koncentračních táborů
 na Solověckých ostrovech.

Nová pyramida sovětských faraónů na základech z mrtvol:

**150.000 kontrarevolucionářů zbudovalo
 za rok největší průplav na světě**

16 hodin denně práce při kouzku chleba a polévce. — Strašlivé utrpení vězňů v chladných krajinách. — Panamský
 a Suezský průplav i Dněprostroj překonán

Rykov o profisovětských štvanicích.

Církev v SSSR. není pronásledována, rozpadává se sama.

Vyhodili katedrálu do vzduchu.

va. — Moskva 23. května. Oddíl zákopníků
 vyhodil dynamitem do vzduchu hlavní katedrálu
 v Charkově. Zničení chrámu je dílem Svazu ne-
 znabohů.

Půlnoční peklo na březích Dněstru

Ohnivě jazyky tryskají z hlavní kulometů sovětské pohraniční stráže na březích Dněstru. Žrůdný
 prst světlometů dosiňuje houfy přecházejících ruských kulaků, hledajících za řekou zachránění. Kulo-
 mety útekají a ruská země, prosáklá krví tisíců, estřebává dychtivě přechájecí život ruských dětí, žen
 a mužů. Jen málo se jich dostane na druhou stranu, kde čeká vyvobození z moře nekonečných útrap.

Hromadný útek ukrajinských sedláků do Polska.

Řádění agentů provokatérů. — Dvacet sedláků zastřeleno.

**Hrůzy bolševických žalářů na Solo-
 věckých ostrovech.**

Denně patnáct poprav.

napsal bývalý člen OGPU Georgij
 (Georges) Agabekov.⁵⁸

VŠE ZNIČENO

V československých tiskovinách se objevovaly i propracovanější texty. Krátce před 20. výročím bolševické revoluce bilancoval týdeník *Legie* článkem *Smutné výročí*. Text můžeme ocitovat namísto závěru, neboť dobře shrnuje výsledek dvou dekad vlády komunistického režimu v Sovětském svazu: „Jaký obraz poskytujete nám nyní SSSR? Církev - zničená. Duchovenstvo jako služebnictvo církve již dávno neexistuje. Zbytky jeho, oděné v hadrech, žebrají na schodech dosud nezbořených chrámů nebo konají nelidskou práci v sovětských věznicích a koncentračních táborech. [...] Bývalá vrstva vzdělanců z dob starého režimu a inteligence je vůbec naprosto vyhubena. Zase popravy, hlad a, lišenství⁵⁹ neušetřily nikoho k nim patřícího. Aktivní živel - vlastenecké ruské důstojnictvo - padl z části v občanských válkách, většinou byl umučen Čekou a zemřel ve věznicích a koncentračních táborech. Sedláci ztratili vlastní půdu stali se ze samostatných hospodářů selskými dělníky - otroky sovětských kolchozů. [...] Dělníci - tato domněle „panující“ třída - vyjma privilegovaných „stachanovců“, bídně živoří a hromadně hynou, projevují-li někdy, ve snaze dosíci aspoň trochu slušnějšího života, odpor k sovětským metodám. [...] Nyní na rozkaz Stalina nastoupili vedoucí

58 AGABEKOV, G. S.: *Z ráje sovětské svobody (zápisky čekisty)*. Jan Svátek, Praha 1932. Viz také FORMÁNEK, Jaroslav: *Před Solženicynem. Svědectví o sovětském represivním režimu publikovaná v 20.-70. letech 20. století*.

59 Termín „lišenství“ označoval právní postup, kterým byli lidé zbaveni svých občanských práv, jedno z opatření, jež stát používal ve 30. letech v době stalinových čistek a politických represí.

Jednotlivé deníky psaly podle svého politického zaměření a tomu odpovídá i vyznění titulků

sovětští činitelé, vynikající komunisté, osobní Leninovi přátelé touží cestu smrti, po níž přešlo jejich přičiněním tolik milionů ruských lidí. Všemohoucí GPU, vedené nyní Ježovem, drží ve spárech všechny životy v SSSR. [...] GPU jest majitelem obrovského univerzálního hospodářství, jehož objem a rozmanitě úkoly lze pochopit pouze tehdy, seznámíme-li se s organizací koncentračních táborů, v nichž pro blaho sovětské vlády pracují miliony sovětských otroků. [...] Koncem roku 1930 na pověstných Solověckých ostrovech a táborech kolem Bílého moře bylo uvězněno 662 000 osob. [...] Na jaře roku 1931 přesahoval počet uvězněných 1 milion. [...]»⁶⁰

Za jakých podmínek konají vězňové za úplného mlčení člověčenstva svou práci, bylo výrazně popsáno několika jednotlivci, jimž se přece jen podařilo uprchnouti z tohoto pekla na zemi. Již roku 1928 Fin Boris Cederholm⁶¹ seznámil celý svět s hrůzami života na Solověckých ostrovech. [...] Za léta, která nás oddělují od doby popsané Cederholmem, nic se nezměnilo v koncentračních táborech až na jejich stále se zvětšující rozsah. Poslední uprchlíci z tábora, bratři Soloněvičovi a sedlák Semen Smorodin (léta 1935–36), kreslí nám již známé obrazy ze života deportovaných lidí. Uvězněný v táboře jest bezprávný otrok, odkázaný na milost a nemilost svého dozorce-čekisty. Vždy trpě hlad, oděn hadry, pracuje většinou 20 hodin bez odpočinku až do úplného vysílení. [...]

Ve dnech, kdy píšeme tyto řádky, nacházejí se koncentrační tábory v celém severním pásmu evropského Ruska, ve východní jeho části a v Sibiři. Počet táborů dosahuje padesáti⁶² a jejich existenci nepopírá ani sama sovětská vláda. [...]

Vězňové Pečerského tábora staví Uchtinský kanál, vězňové Dmitlaga (sic) pracují na stavbě kanálu Volga-Moskva. Kotlaský tábor staví novou severní železnici. Astrachaňský tábor na Kaspickém moři zase provozuje rybolov ve velkém. Karagandinskému táboru jest svěřen chov skotu. [...] Nejvýchodnější tábor, Bajkalo-amurský, tzv. BAM, [...] staví novou obrovskou železniční trať ve východní Sibiři. Existuje též koncentrační tábor i na ostrově Sachalinu.

Ve všech těchto táborech jest uvězněno nejméně 5 000 000⁶³ lidí, tj. skoro 3 % veškerého obyvatelstva SSSR. [...] Vinou těchto lidí jest zřejmý nebo vytušený odpor proti sovětské vládě. [...] Roku 1932 spisovatel Maxim Gorkij, věrný sovětský sluha, navštívil koncentrační tábor na Solověckých ostrovech. Z doprovodu inspektora těchto táborů, kata Gleba Bokého, dostal se dokonce na Sekyrnou horu a na ostrov Anzer. Ačkoliv všechno bylo připraveno k uvítání vysokého hosta a režim tábora byl na dobu jeho návštěvy úplně změněn, přece jen pochopil Gorkij skutečnou hroznou pravdu. Plakal nad tím, co slyšel, co spatřil a co vytušil. Nenašel však v sobě dost statečnosti, aby řekl sovětské vládě a celému světu

strašlivou pravdu. Napsal v „Izvěstijích“ článek, v němž schvaloval politiku GPU, uznával nutnost trestu smrti a potření „třídního nepřítel“ prohlásil za přirozené a zákonné. [...] V žádném jiném státě by nebyl a také není možný podobný pracovní systém. Má-li po tom všem SSSR právo hlásati svobodu celému světu, ať soudí čtenář sám.“⁶⁴

I přes všechna omezení, která provázela přístup k informacím o politických represích v Sovětském svazu, můžeme na základě množství nalezených článků napříč novinami a roky konstatovat, že kdo chtěl v meziválečném období v ČSR vědět, co se v SSSR dělo, mohl informace najít. Obraz o dění v Rusku pochopitelně nebyl úplný, ale při troše úsilí se o totalitní povaze režimu a jeho brutálním pronásledování odpůrců mohl československý čtenář dozvědět pravdu. □

JAN HORNÍK (1975) se dlouhodobě věnuje natáčení pamětníků totalitních režimů, zejména účastníků třetího odboje. Je autorem knihy *Proč holocaust – Hitlerova vědecká mesianistická vražda* (Rybka Publishers, Praha 2009). V současnosti se zabývá politickým myšlením Alexandra Dugina a podílí se na projektu *Čechoslováci v Gulagu*.

60 Údaje jsou příliš vysoké. Koncem roku 1930 bylo na Solověckých ostrovech internováno cca 71 000 vězňů – viz *Soloveckij IITL OGPU*. Číslo sice narostlo s výstavbou Bělomořského kanálu, ale milionu rozhodně nedosáhlo. V oblasti se mohlo jednat cca o 150 000 internovaných. Viz poznámka č. 2.

61 Před bolševickou revolucí sloužil Boris Cederholm (1884–1933) v ruském carském námořnictvu. V roce 1923 odcestoval jako obchodník do Petrohradu, kde byl v dubnu 1924 zatčen a odsouzen na tři roky za údajnou špionáž. V srpnu 1925 byl umístěn na Solověcké ostrovy. Díky intervencím finské vlády byl již po šesti týdnech na ostrovech propuštěn a koncem roku 1925 se vrátil do Finska. Jeho vzpomínky na věznění vyšly v roce 1928 a byly přeloženy do mnoha jazyků. Například v USA byly vydány pod názvem *In The Clutches Of The Tcheka* (Houghton Mifflin Company, Boston – New York 1929) – viz <https://archive.org/details/1929InTheClutchesOfTheTchekaBorisCederholmReduced/page/n3/mode/zup?view=theater> (citováno k 31. 10. 2023).

62 Anne Applebaumová uvádí, že „v říši Gulagu bylo v letech 1929 až 1953 celkem 476 táborových komplexů. Je to však zavádějící číslo. Ve skutečnosti každý z táborových komplexů obsahoval desítky či dokonce stovky menších táborů.“ APPLEBAUM, Anne: *Gulag – dějiny*, s. 178. Vladimír Bystrov sesbíral údaje o cca 2100 táborech – BYSTROV, Vladimír: *Co najdete a co nenajdete v průvodci* – viz <https://bystrov.ustrcr.cz/o-pruvodci> (citováno k 31. 10. 2023).

63 Opět příliš vysoké číslo. Podle nejnovějších údajů v roce 1937 dosahoval počet vězněných něco přes milion a přes dva miliony se vyšplhal v roce 1939. Údaj 5 milionů odpovídá spíš odhadům historiků z 80. let 20. století, kteří stále neměli přístup k dokumentům NKVD – viz https://en.wikipedia.org/wiki/Gulag#cite_note-161 (citováno k 31. 10. 2023).

64 IVANOV, Vladimír (spolupracovník na Rusi, činitel demokracie národní): *Smutné výročí. Legie*, 14. 10. 1937, s. 1–2.